
KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

OKTÓBER, AVAGY EGY ÉLETMŰ NEMZEDÉKI VEZÉRMOTÍVUMA

BOSNYÁK ISTVÁN

1.

Volt a századunkban — s ma már csak egyre ritkuló, nehéz múltú veteránok virtuális közösségeként létezik — egy nagy európai nemzedék, melynek életútját, a nemzeti hovatartozástól függetlenül, egy és ugyanazon alapvető történelmi élmény határozta meg sorsdöntően.

Századunk nyilván legjelentősebb, patetikus és tragikus életutat bejáró nemzedékéről, a lenini Október generációjáról val szó. Azokról az egymásba oldódó korosztályokról, amelyek az első világháború üszkein egy új, mindaddig csak pusztá reményként, távoli-távoli fényugárként pislogó, *akkor* viszont rendkívül valószínűen föllobbanó történelmi Tűznek a fényében ismertek magukra, emberi lehetőségeikre és nemzedéki feladataikra.

A jugoszláviai magyar progresszió mindmáig megíratlan eszázadi történetének nem egy kiemelkedő személyisége is *ennek* a Tűznek az ígézetében lett azzá, amivé lett: nemzetközi távlatokban gondolkodó magyar forradalmárrá.

Sinkó Ervin személye talán azzal emelkedik ki a lenini Októberrel induló honi forradalmáraink sorából, hogy ő nemcsak intenzíven *végigélte* és — buktatókkal, kerülőkkel — *végigcsinálta*, hanem ugyancsak intenzíven *végig is írta* e nagy nemzedék történelmi drámáját. Ily módon lett, egyebek közt, nemzedékének legjelentősebb krónikása a jugoszláviai magyar irodalomban.

Most tehát, amikor Október hatvanadik évfordulóján ismét felütjük a sinkói életmű néhány, a szóban forgó *nemzedéki* élményre variáló lapját, nemcsak századunk legjelentősebb baloldali világeseményének s nem is csak ezen opus egyik vezérmotívumának a dicséretére tesszük ezt; a jugoszláviai magyar progresszió eszázadi történelmének, egyszersmind annak a ténynek a dicséretére is, hogy irodalmunk az Októberhez való viszonyulásában — *nem* volt provinciális ...

2.

A világorradalom *reális* ígéretével kecsegtető orosz forradalom már legelső napjaiban tartósan bevonul a sinkó életműbe. Konkrétabban: a tizenkilenc éves, egykötetes szabadkai poéta rapszodikus naplójába. 1917. március 15-én — vagyis, Október előestéjén, a polgári demokratikus Ideiglenes Kormány megalakulásának napján — ezeket a lelkendező, mámoros sorokat írja be ugyanis szabadkai naplófüzetébe: „Oroszországban forradalom. Az orosz katonaság Szentpétervárot a forradalmárokhoz csatlakozott. A Duma tagjai legnagyobb részét letartóztatták (...) Oroszország eleven. Oroszország akar. Oroszország jövődőt érez. Ott akarnak és mernek akarni (...) kell akarniuk, mert ott (...) forrongtatnak és kiáltatnak jussért, térért, mérkőzésért.” S e lázba hozó orosz példa tüstént rádöbbsenti a napló ifjú íróját a „fáradt” európai valóságra is: „Másutt Európában nincs forradalom. Másutt Európában már nem hisznek az emberek. Másutt Európában már nincs emberi cél, amiért érdemes meghalni. Csak olyan célok vannak, amiket kényelemmel és kis kockázattal el lehet érni. (...) Európa inkább meghal, csak ne bántalmazzák újabb kényelmetlenséggel. Európa fáradt...”

Nem véletlen tehát, hogy másnapi, március 16-i naplójegyzetében az ifjú poéta már nemcsak az európai állapotokat, de szűkebb pátriája politikai légkörét is — orosz mércével méri: „Kétségbeejtő a magyar lustaság. Első pillanatban azt hittem, hogy az orosz piros fáklyának más országok is gyújtanak üdvözlő piros lángokat. S az orosz forradalomról, ami szót az emberek szájáról itt máig elfüleltem: »Csak pusztítsák ők magukat, annyival is kevesebb lesz.« Itt az emberek szájában éjszakai baglyok huhogása.”

Mégis, e kritikus felismerések ellenére is, a szabadkai napló íróját a legelső oroszországi hírek óta szakadatlanul kísérti a remény, hogy az orosz események tán mégiscsak fölrázzák majd a respekt Európát is. Ugyanabban a bejegyzésében, mely a „kétségbeejtő magyar lustaság”-ot ostromozza, e remény tetszetősen magabiztos próféciaként, kifinomult „történelmi hallásra” valló szubjektív *bizonyosságként* kap hangot: „Én nem hiszem, hogy ez a forradalom a békéért indult és [a békéért] tornyosul. Én (...) azt érzem, hogy ez világtörténelmi momentum s az egyetlen világtörténelmi momentum a háborúban. S hogy egy erőteljes harangkongás a békövetkező zivatar elé. (...) Megindul valami: és gyűlnek, pezsdülnek, forrnak ignoráltságban tespedt erők. Új lángok vakítását sejtem s nem tudok megválni az érzéstől, hogy egész Európa egy váratlan és kolosszális metamorphozis küszöbére taszította önmagát.”

„*Világtörténelmi momentum*” ... „*Kolosszális metamorfózis*” ... Nyilvánvaló tehát, hogy a tizenkilenc éves poéta már az első pillanatban jól felismerte az orosz forradalom történelmi jelentőségét; hogy az ottani események még jobban feltűzelték az európai, s külön a magyarországi

állapotokkal szembeni politikai elégedetlenségét; hogy a polgári demokratikus forradalmat mind orosz, mind pedig általános-európai viszonylatban csak *kezdetként* ünnepelt, s hitt egy bekövetkező, még nagyobb világtörténelmi „zivatárban”...

Az aztán — az élmény hőfokából ítélve — már egészen természetes, hogy az oroszországi események mint *személyes, őrá is tartozó* történések hatottak az *Éjszakák és hajnalok* kényszer-esztétizmusából még ki nem lábalt, első nagy mozgalmi sokkjából — a nemzetközi munkásmozgalom 1914-es krachjából — még ki sem gyógyult fiatal íróra. „Ma elővettem Nietzsche-t s az eddigi vele kapcsolatos jegyzeteket. Gyönyörűséggel látom, hogy utóbbiakkal elégedetlen vagyok. Az nem lenne tanulmány, hanem egy ifjú rajongó küssé tömjénfüstös dicsőítése és elvakult haragja minden más ellen. Valahogy úgy jártam vele, mint az ember, aki nap-hosszat félhomályos szobában ül és dolgozgat s este, mikor kimegy, szédül, meglepődik a külső világtól. A szobán kívül léme — mennyi ragyogó csillag...” — lelkendezik naplójában a Forradalom hírének vételekor, s a „külvilági” távlatokkal egyidejűleg megváltozott *személyes* távlatoknak e gyors s spontán felismerése természetesen vonhatja le vele az *alkotói* konklúziót is: „...szégyenlem minden szerelmes versem. Mítoszokat alkotni pld. az orosz forradalomról, ez önmagában legostobább, legreménytelenebb, s mégis, az egész Európa-bomlottság legragyogóbb és legbiztatóbb jelenségéről — ezt, ezt!”

3.

Ez az erőteljesen felcsendülő ifjúkori motívum folyamatosan jelen lesz Sinkó Ervin hátramaradt alkotói félszázadában is; egyik vezérmotívumát képezi egész életművének.

Hálás feladat lenne külön-külön, módszeresen kimutatni, hogyan „bujkál” e vezérmotívum a lírájában, szépprózájában, sőt drámairodalmában is; milyen „szólamai” vannak esszéisztikájában és közírásában, napló- és emlékirat-irodalmában; s végül, de nem utolsósorban, miként hagy kitörölhetetlen nyomokat a gondolkodó, az etikus, az esztéta és a politikus Sinkó életmű-részletében...

E nyilván kismonográfiát igénylő feladatkör helyett e jubileumi gloszában csupán arra vállalkozunk, hogy ízelítőt adjunk: milyen nemzedéki, nemzeti, nemzetközi, világtörténelmi és művészeti jelentőséget tulajdonít írónk a lenini forradalomnak, alkotói útja néhány főbb, Októberre visszapillantó állomásán.

Már első emlékiratában, *Az út* című, 1920-ból fennmaradt kéziratok könyvében is többféle fontosságot lát a három évvel azelőtti, tragikusan derékba tört eseményben. A *nemzeti* mellett ugyanis azt tartja Október *nemzetközi*, egész Európára kiterjedő jelentőségének, hogy a breszt-li-

tovszki tárgyalásokkal véget vetett a világháborúnak. Ugyanakkor pedig *világtörténelmi* távlatokat is nyitott, az *egyetemes* forradalom ígéretével nemcsak Oroszországnak és Európának, de az emberiségnek is a háborús és világháborús osztálytársadalom végső felszámolhatóságának a reményét csillogtatta meg. Mindezzel aztán döntő befolyást gyakorolt az akkori, viszonylag kis létszámú *magyar antimilitarista nemzedékre* is: „Az orosz forradalom kitörése, a breszt-litovszki tárgyalások a legkétségbeesettebbeket is felébresztették. Az akkori cenzúra és hírszolgálat mellett nem lehtett tisztán látni, mi történt Oroszországban, de annyi nyilvánvaló volt, hogy ott a proletariátus forradalma az emberiség érdeke, mert a háborút Oroszország befejezte. Éreztük mindnyájan, hogy ami Oroszországban történik, az az európai civilizációnak, sőt az emberiségnek, az ember eszméjének a lázadása a háború, az ember meggyalázása ellen...” Az emlékirat tanúságaként Október egyúttal visszaadta e magyar értelmiségi nemzedéknek a munkásosztályba és a nemzetközi forradalmi munkásmozgalomba vetett, az Internacionálé 1914-es csődjével szertefoszlott hitét is.

Másfél évtized múltán, a *Szemben a bíróval* című nagy memoár-esszében Sinkó továbbra is a fenti hatás-elemeket tartja e nemzedéki létélmény legfőbb forrásainak: „Mielőtt még tudni lehetett, hogy objektíve mit tud majd megvalósítani a bolsevizmus, máris nagyot tett: a pusztá megjelenésével, azzal, hogy volt és lehetett, megtörte a gonosz varázst. A passzív, kontemplatív pacifizmusnak, mely tehetetlen vágya volt, cselekvésre mutatott lehetőséget, a kilátástalan sötétbe világos rést hasított, mert az orosz proletariátusban megfogható és megvédhető testet öltve itt állt sírjából feltámadva a nemzetközi forradalom, a világot megváltó proletariátus holtjának hitt ideája. És olyan világosan, mint még soha, mert soha olyan eklatánsan, mint a háború elleni harcában, nem látszott meg, hogy az emberiség legszentebb érdekeiért való harc egybeesik a proletariátusnak a maga felszabadításáért vívott harcával. Mikor kiadták [a bukovinai fronton] a parancsot, hogy nem szabad az orosz katonákkal fraternizálni, akkor már késő volt. Akkor már tudtam, hogy a szocializmus túlélté a szociáldemokráciát (...) akkor kétségtelemné lett a feladat: ami látszat volt, azt valósággá tenni, elindulni az orosz prófécia, az emberiséget a háborútól, erőszaktól és kizsákmányolástól minden időkre felszabadító világföradalom megvalósítása felé.”

Ez az 1935-ös — vagyis, a fasizmus szörnyű diadalának előestéjén írt — visszaemlékezés azonban már erőteljes hangot ad azon sejtelemnek is, mely a későbbiek során szakadatlanul, életútja legvégéig kísérti írónkat: századunk történelme nyilván épp azzal futott leginkább a tragikus zsákutcába, hogy az „orosz prófécia” megmaradt *nemzetinek* s nem realizálódott nemzetközi méretekben is.

Miután ugyanis idézi Marx közismert tételét, miszerint az emberiség minden időkből csak olyan feladatokat tűz maga elé, melyeket meg is

tud oldani, hisz maga a feladat is voltaképpen csak ott jelentkezik, ahol megoldásának materiális előfeltételei már adva vagy legalábbis megvalósulóban vannak, — Sinkó az *akkori*, 1935-ös *jelen* drámai pillanatához nagyon is odaillő, kiélezett dramatikusan hangsúlyosan fogalmazza meg a századunk világtörténelmi sanszának könnyelmű elpackázását sejtető kérdését: „Mi 1918—19-ben azt hittük, hogy az a történelmi pillanat az osztálytársadalom helyén a minden gazdasági szolgaságtól felszabadult szabad emberek társadalmának felépítésére. Mi 1918—19-ben azt hittük, hogy az emberiség egész eddigi történelmének teljes likvidálása érkezett el, s hogy küszöbén állunk az emberiség igazi történelme kezdetének. Mi 1918—19-ben azt hittük, hogy e feladat megoldásának materiális feltételein kívül a négy és fél éves háború után a pszichológiai feltételek is úgy adva vannak, mint még soha. Az 1918—19-es közép-európai kommunista forradalmi kísérletek mind ebből a hitből születtek. Maga az orosz proletár forradalom is az imminens világforradalom elsőszülöttjének tekintette magát. A fejlemények tanúsága szerint ez perspektivikus tévedés volt. Enélkül a perspektivikus tévedés nélkül azonban az orosz forradalom tán nem élte volna túl Breszt-Litovszkot s nem talán, hanem kétségtelenül egyik nagy ereje ez a hit volt. Mikorra nyilvánvalóvá lett ennek a hitnek illúzió volta, akkorra az orosz proletariátus elég erős lett, hogy ezt a csalódást győzelmesen túlélje. Ha 1918—19-ben legalábbis az osztrák és német munkásság vezetői is ennek az »illúzióknak« jegyében cselekedtek volna? Nem vált volna-e az a hit, mely az adott jelen távlatából perspektivikus tévedésként jelenik meg, tévedés helyett mai történelmi realitássá? Nem azért lett-e illúzió, mert azzá tették?”

4.

„Nem azért lett-e illúzió, mert azzá tették?”

A pár hónappal e kérdés megfogalmazása után induló moszkvai naplóban vezérmotívumként bukkan fel újra és újra az orosz proletariátus dicsérete, amiért — szemben Európa és a világ munkásosztályának zömével — *nem* tette illúzióvá az annak látszót, hanem győzelemre vitte és emberfeletti lemondások árán megszilárdította a maga forradalmát.

De ugyancsak vezérmotívumként bújkál e napló oldalain az a sejtélem is, hogy az októberi forradalom vívmányainak belső eltorzulása a sztálini Szovjetunióban tragikusan „természetes” összefüggésben áll azzal a *külső* körülménnyel is, hogy a harmincas évek Szovjetuniója nem az Egyesült Európai Szovjetköztársaságok *egyike*, hanem az *egyetlen* szovjetköztársaság, melyet az 1917—19-es nagy krízisét mégiscsak túlélő kapitalizmus jórészt faszíálódó országai vesznek körül... A kontamináció, a forradalom eredeti szellemiségének eltorzulása tehát *részben* elkerülhetetlen!

Az 1935—37-es moszkvai naplójegyzetek folytatásában, pontosabban, Sinkó 1938. július 8-i párizsi naplójegyzetében e sejtelen egyértelmű nyilvánvalósággá válik: „Az URSS-ben ma uralkodó szellem förtelmes, hazug, embertelen — de az URSS-ben az Andersen meséjebeli rút kis-kacsára gondolok, aki egy szép napon gyönyörű hattyúvá válik, válhatik. A feltételek ott már megvannak hozzá... s hogy e feltételek ellenére eszeveszetten sok a hasonlóság közte és a fasiszta államok között, ez annak a következménye, hogy az októberi forradalom diadala csak féldiadal volt, ment megállt az orosz határoknál...”

Újabb tíz év múltán, az Október harmincadik évfordulójára írt Sinkó-ódában a győzedelmes jugoszláv forradalom és a második világtévelyon győzedelmeskedő antifaszizmus ténye háttérbe szoríttatja a szerzővel Október tragikus féldiadalát. A szó szerint is *életre szóló* élmény intenzitásáról tanúskodó versben ugyanis a tegnapi partizán ismét a régi, 1917-es — *világforradalmas, messianisztikus!* — fényében látja ragyogni Október szellemiségét. Hitelessége, *életélménnyel* telítettsége miatt nyilván megérdemli ez az óda, hogy hanminc év múltán, a 60. évfordulón egészében is felidézzük.

OKTÓBER

Vágyták mikor még a nevét se tudták,
 Idők ős sűrűjében,
 Ahol csak embert tiprott ember.
 Vágyták korbács alatt, gályarabságban, faelke s gyilkos gépek mellett
 Kereszten, máglyán, bitón, börtönben, piszkos vackon
 Nőtt nagyra s Október elé dagadt az évezrek sűrűjén
 Vergődő tiltott, halálhörgő vágy.
 Piramis, vár, katedrális, bankpalota
 Atrák egymásnak tovább a vak átkot
 S ahányszor tiprott kín fel-felszökött reménnyé
 Fölébe piramisnak, tornyoknak, bankpalotáknak,
 Mindig vérbe borultan zuhant le, vissza a mélybe,
 Idők ős sűrűjébe, mely sorsot hirdetett.
 Évezredes kuss, évezredes kárvallottság alvadt vére csendjébe.

S a k k o r idők ős sűrűje megtántorgott.
 Nem a régi csendes avar alszik sötét földön?
 Részeg a föld vagy bort intak a tornyok?
 Eloldott pillanat. Elszakadt a rend s évezrek
 Nyögő sűrűjén ő úgy tört át lefoghatatlan
 Ifjú fényesen: illetlen csengő nevetés.
 Hol folytatása minden volt napoknak?

Október napja új teremtés első napja,
 Kezdet. Dühöngve zúg, örvöng, bög, orkánzik
 Évezrek sűrűje. Tajtékzik örök jog és örök igazság.
 Észak, nyugat, dél és kelet sárkánytorka
 Tüzet és piszkot okád.
 Október napja nevet. Mi gondja örök jogukra?
 Száll győztesen feljebb és feljebb
 S míg múlt dühödt papjai magukat biztarva
 Rekedten ordítanak: zuhan már, zuhan —
 Október napja nevet — s hol csak embent tipor ember
 Tanul nevetni a remény, mely sóhaj volt és sírt.

Üdv neked új nap, új földet teremtő,
 Üdv nekem, neked, üdv mindünknek, testvér,
 Mindünknek, kiknek harc öröme ma adatott!
 Ki tudott valaha harcolni úgy mint mi?
 Ó voltak vágynak, hitnek mindig hősei
 S tán nagyobbak — de meg csak nekünk adatott
 Hogy tapintsuk ezredek álmainak tömör testét
 S mi egykor úr, a Rém volt — mi szagoljuk
 Dögszagát. Szemünkben szívós Bizonyosság,
 Lehelletünkben gyémánt Győzelem nevet.
 Október! idők sűrűjéből kiléptünk
 Október az első indulás, az ember első nevetése
 S mi nevetve tudjuk már: fölépítjük Bábel, testvérin miénk a föld.
 Október óra van élni miatt,
 Október óta nincs félni miatt,
 Október óta az igazság megtanult nevetni,
 Nemcsak keresztén lehet már szeretni,
 Október óta büszke aki ember!
 Üdv neked Október s mindünknek, testvér!

5.

„Október napja nevet”. 1947 novemberében még úgy látszott, hogy öreksége újabb nemzetközi reneszánsz előtt áll, egy hónappal e boldog illúzió sinkói ódába-énekklése után viszont megint egyszer nyilvánvalóvá lett, hogy diadala tragikus féldiadal volt, mert megállt az orosz határok-nál, s a harmincas években eltorzult szellemisége jórészt *ennek* következtében válhatott általánossá az 1945-ben születő népi demokráciák táborában is: az Október utáni egyetlen autentikus proletárforradalom kis országát a sztálini hegemonizmus exkommunikálta a szocialista közösségből.

De mi sem tanúskodik jobban Sinkó Október-élményének intenzitásáról, mint az a tény, hogy ő a hírhedt Rezolúció utáni hidegháborús években, az egyik legszenvedélyesebb jugoszláv antikominformista szerepében, s még a polémiák hevében sem kisebbiti sohasem az orosz Október jelentőségét és az orosz proletariátus egykori világtörténelmi fegyvertényét. Ellenkezőleg: épp Október eredeti szellemiségére esküdve védelmezi leghatásosabban az autentikus jugoszláv forradalmat a sztalinista rágalmaktól és szimplifikációktól.

„Senki nálunk nem fogja alábecsülni soha az októberi szocialista forradalom nagyságát. Bámulattal adózunk a hősiességre az orosz proletariátusnak, mely megteremtette az első szocialista országot” — szögezi le például a *Kísértet járja be Európát* egyik, 1950-es cikkében, s e határozott kiinduló tételhez fűzött polemikus állításainak és kérdéseinek igazát a mostani, 60. évfordulón — szerencsére — már szükségtelen bizonygatni: „De nem elégedtünk meg a bámulattal és nem érjük be ma sem vele. A hősi orosz proletariátus szellemében, az ő szocialista forradalmának szellemében, a marxizmus és leninizmus szellemében történt az 1941. március 27-i tett és mindaz, ami azután következett... Vajon lehet-e valami hasonlót állítani az 1948. március 27-i keletű nevezetes levélről is és mindarról, ami orosz részről mi ellenünk ezt a levelet követte? Ki volt hű a hősi orosz proletariátus szelleméhez, a szocialista forradalom szelleméhez, mi, a szocialista Jugoszlávia vagy ama nevezetes levélnek az írói-e?”

Ugyanennek a könyvnek egy másik polémiájában, a 33. évforduló jugoszláv eseményeit sommázóban, a fenti kérdésekre egyértelmű állítások rímelnék: „Ünnepeltük mi itt Jugoszláviában a nagy Októberi Forradalom harmincharmadik évfordulóját. Ünnepeltük, idézve Lenin nagy alakját, Lenin gondolatait, idézve a forradalmi orosz proletariátus nagy és gyönyörű célkitűzéseit. Tettük ezt azzal a hittel, hogy e gondolatok és célkitűzések érvényesek ma is, mindenekellenére ma is. Ünnepeltük ezt az évfordulót itt Jugoszláviában azzal az elszántsággal, hogy továbbra is Lenin Októberének szellemében dolgozunk, élünk és halunk. Mert az, amit a nagy Október adott a világnak, a miénk, elvehetetlenül a miénk volt, a miénk lett a háborúban, a forradalomban, a mi forradalmunkban és a miénk a mi mai harcunkban, melyet azért vívunk, hogy e forradalmunk vívmányait megőrizzük és továbbfejleszthessük saját javunkra és a világ minden népének javára.”

Leleplezni Október szellemiségének sztalinista deformálódását, ám épp e szellemiség politikai és erkölcsi rehabilitálása érdekében: a *Kísértet járja be Európát* után ugyanez az írástudói erkölcsiség jellemzi az egykori moszkvai naplójegyzeteket rekonstruáló másik legfőbb antikominformista Sinkó-könyvet, az *Egy regény regényét* is. Hiszen ki ne emlékezne például e fundamentális antisztalinista dokumentum olvasói közül arra a hiteles pátoszú jelenetre, melyben a szerző a leningrádi Téli Palotával való ta-

lálkozását ecseteli, miközben az elkövetkező forradalmak győzelmi lehetőségeiben esetleg kételkedőknek épp ezzel, a legsötétebb ázsiai feudalizmus egykori fellegvárával példálózik: íme, Október katonái ezt is bevették... Vagy melyik olvasójának emlékezetében nem visszhangzik az emlékirat egyik legerőteljesebb, ismételten fel-feltörő vezérszólama, miszerint a lenini Október a cári Oroszországban olyan mélyreható átalakulást idézett elő, olyan hatalmas alkotóróket szabadított fel, hogy a forradalom eredményeit még a sztálini önkényuralom apokaliptikus államgépezete se tudta *maradéktalanul* eltorzítani... S ki ne emlékezne, például, arra az elégikus jelenetre is, mely a Kun Bélával való első — tizenhat év utáni első — moszkvai találkozást örökíti meg? A szembesülést a boldog ifjúkor — a messianisztikus októberi idők — vezéregyéniségével, akiben a szerző másfél évtized múltán is, minden *nemzedéki* tévedése ellenére, a *küldetéses embert*, Október magyar küldöttét látja: „Forradalmárok, magyar forradalmárok egy nemzedékének tette hatalmasabb életük minden napját; általa, tőle tudta és találta meg ifjú magyar forradalmárok egy nemzedéke azt, amit sötétben tapogatózva addig hiába és — többé-kevésbé rosszul — csak keresett. Feladatot hozott, épp azt a közös, nehéz és nagy feladatot, melyre addig türelmetlenül és hiába vártak. Egyszóval: egy egész, az első világháborút vak lázadással és vak kétségbeeséssel átélő nemzedék életében Kun Béla volt Magyarországon a lenini Október eszméinek első autentikus küldöttje — az első bolsevik, akit szemtől szembe láttunk. (...) Az első bolsevik, akit láttunk s aki elhozta magával a távoli Oroszországból azt a sok boldog és elszánt hitet, mellyel az orosz proletárforradalom hívott a végső és világot megváltó harcba. S azt, hogy »ez a harc lesz a végső«, éppúgy, mint annak idején az oroszok, mi is szó szerint hittük, s hittük, hogy nem kell más, mint egyetlen, mindent elsöprő roham, hogy eltakarítsuk a világháború húszmillió halottjával együtt a halálra sebzett világkapitalizmus hulláját. És hogy ezt a rohamot magyar földön megszervezze és vezesse, ez volt Kun Béla küldetésének célja...”

6.

Október és deteologizált, a nemzetközi proletariátus immanens történelmi erejére alapozott messianizmus-remény, a *Kommunista Kiváltvány* proféciait végre valóra váltó forradalmi „chiliazmus”: e két dolog életútja legvégéig elválaszthatatlan lesz Sinkó Ervin számára. Október-méltatásai mindvégig épp azzal képviseltek *kritikai* emlékeztetést, *ösztönző* hiány-feltárást is, hogy közvetve vagy közvetlenül, de mindig utaltak a diadal tragikus derékba-törtségére, parciális voltára, a 17-es *emberiség*-remények megrekedésére a *nemzeti* forradalmak vívmányaiban.

Ez jellemzi utolsó átfogó — két és fél évvel a halála előtt tartott

— Október-émlékezetét, a lenini forradalom és a művészetek témájára variáló nyilvános előadását is.

Mert szó esik ebben az előadásban, természetesen, arról a radikális antimilitarizmusról is, mellyel Október megtörte a világháború gonosz varázsát és történelmi példát mutatott: véget lehet neki vetni egy más-fajta — forradalmi — háborúval... S ugyancsak szó esik — már szintén ismerős motívumként — arról a gigantikus erkölcsi és politikai csődről is, melyben a háború pártjára álló Internacionálé rántotta a korabeli nemzetközi munkásmozgalmat, s amelyet csak Október új távlatokat nyitó bolsevik fegyverténye tudott feledtetni az antimilitarizmus szerény számú európai képviselőjével... Legnagyobb nyomatékkal azonban ebben az utolsó megemlékezésben is a lenini forradalom *történelmi* „messianizmusáról”, a világproletariátus immanens erejére alapozó *forradalmi* „chiliazmusról” esik szó.

Nem véletlenül merül fel tehát az előadásban a kereszténység szociális és erkölcsi eszményeinek és az októberi forradalom marxista célkitűzéseinek a párhuzama.

Az előadó szerint a kereszténységnek is voltak eszményei, melyek mindmáig lényegesen befolyásolják az emberi öntudatot, egész szellemi felülépítményünket, azonban ezek az eszmények csupán az ember *benső* magatartására vonatkoznak, hisz abból indulnak ki, hogy a külvilág *gyógyíthatatlanul* bűnös, *javíthatatlanul* igazságtalan és embertelen, emberi erővel tehát *eleve* lehetetlen a megváltása. Az októberi forradalom kiindulópontja viszont épp az volt, hogy — az emberiség történelmében először — hozzá lehet látni a „belső” és „külső”, a gondolat és valóság, az elmélet és gyakorlat, az ember és társadalom ellentéteinek *forradalmi* felszámolásához, hisz a siralom völgyét *emberi* erőfeszítésekkel is át lehet — s csakis így lehet emberhez méltó, emberi világgá formálni. Ehhez azonban az kell — s ezt tette Október is —, hogy a *forradalom* a *csorbitatlan*, s ne pedig a vulgáris marxizmus szellemisségét igyekezzék valóra váltani: a társadalmi rend döntő materiális alapjának, a termelési feltételek alapvető hatalmának radikális megváltoztatásával egyidejűleg s ebből kiindulva halaszthatatlanul lásson hozzá az emberi szellem tényleges felszabadításához, az osztálykülönbségek végleges felszámolásához, az életfeltételek valódi humanizálásához is... Más szóval: az ember történelmi, osztályharcos, forradalmi megváltásához! — Ernst Toller, Kurt Eisner és Gustav Landauer példáival bizonyítja az előadó, hogy az *ilyen* értelemben vett messianizmus nemcsak a Magyar Tanácsköztársaság vezetőit hatotta át, hanem az októberi forradalom ígézetében föllobbanó egyéb európai forradalmi kísérletek vezetőit is. Alekszandr Blok közismert, deteologizált Krisztus-poémájára hivatkozva pedig definíciószerű pontossággal is nevéen nevezi e világforradalmi „chiliazmust”: egy *akeor*

reálisnak látszó hit, boldog várakozás és szilárd meggyőződés volt, miszerint a megváltás művének, íme, a *forradalmár* lett a hivatott és biztos kezű munkása . . .

7.

Ez az utolsó, *A nagy orosz Október művészete* című Sinkó-megemlékezés egyben átvezet bennünket jegyzetünk utolsó kérdésköréhez is.

A lenini forradalom évfordulóján általában és egészen természetesen e forradalom *politikai és társadalmi* jelentősége kerül előtérbe. Az viszont már egyáltalán nem természetes, ha a megemlékezők nemcsak háttérben hagyják, de teljesen mellőzik is e világtörténelmi esemény *művelődési és művészeti* vonatkozásait.

Nos, Sinkó Ervin életműve is irodalmunk azon opusai közé tartozik, amelyek nem egy vonatkozásban fontos meghatározását adták annak is, a társadalmi és politikai hagyomány *mellett* milyen művelődési és művészeti örökséget hagyott korunkra e forradalom.

A szóban forgó, 1964 októberében az akkori *Symposion*-melléklet és az Ifjúsági Tribün közös szervezésében tartott előadásorozat végén elhangzó Sinkó-előadásnak ilyen vonatkozásban rekapituláló jellege van. Mintegy összefoglalja az előadó azon reflexióit, melyeket Október és a művelődés, Október és a művészetek viszonylatában különböző alkalomkor az előző években, évtizedekben is szenvedélyesen hirdetett.

Milyen elemeit domborítja ki tehát ez az előadás Október művelődési/művészeti hagyományának? — Művészetpolitikai vonatkozásban: a demokratizmust és a művészeti tradícióhoz való toleráns viszonyulást. A szellemi horizontok tekintetében: az internacionalizmust. Erkölcsi vonatkozásban: a pánhumánus emberi szolidaritást. A művészi hitvallás szempontjából: az esztétikai öncélúságot és hermetizmust kizáró életre-irányultságot. A szocialista forradalom stratégiája távlatából: a politikai és művelődési/művészeti forradalmak szétéphetetlenségét . . .

Lássunk néhányat e sommásan jelzett Sinkó-tételből behatóbban is.

8.

Október történelmi, osztályharcos, forradalmi messianizmusával kapcsolatban fejti ki az előadó azt az évtizedeken át szenvedélyesen hangoztatott meggyőződését, hogy a szocializmus megvalósítására törvő társadalmi osztálynak a szociális és politikai forradalommal *párhuzamosan* — tehát vele *egyidejűleg* — szükségképpen egy művelődési/művészeti forradalmat is meg kell vívnia, mert enélkül, „*nincs és nem lehet szocialista emberi viszonyokat, erőszaktól és uralmi rendszerektől mentes szocialista társadalmat teremteni*”. Más szóval: a művelődés és művészet nem holmi „szellemi” és „esztétikus” dekoruma a forradalomnak, hanem valóság-

változtató, szocialista társadalmi viszonyokat építő, a gazdasági és politikai forradalmat *szervesen kiegészítő* aktív tényező!

Az októberi forradalom s személyesen Lenin forradalmi stratégiájának nagyságát az előadó egyebek közt épp abban látja, hogy e többféle — de azonos végcélú — forradalom *szimbiózisának* a megteremtésére szinte Október legelső napjaitól kezdve igen nagy gondot fordított. Miközben — hangsúlyozza Sinkó — következetesen elutasította e művelődési/művészeti forradalom azon „balos”, proletkultus elhajlását, amely antidiaktikus módon viszonyult az emberiség pozitív művelődési/művészeti hagyományához. Idézi Lenin közismert tételét, miszerint a marxizmus semmiképp se vetette el a burzsoá korszak legértékesebb vívmányait, hanem épp ellenkezőleg, magáévá tette és feldolgozta mindazt, ami nemcsak a kapitalizmusban, de az emberiség több mint kétezer éves civilizációjában is gondolati és művelődési értéket képviselt. Az októberi proletárforradalom kulturális programjának ténylegesen előremutató, humánus jellegét Sinkó épp abban látja, hogy az új proletárkultúra és művészet fejlődését nem a pozitív örökség „radikális” tagadásaként, hanem *forradalmi továbbvitelként* értelmezte és szorgalmazta.

Ezzel a tételével aztán az előadás önkéntelenül is a *Kulturális örökség és szocialista realizmus* című, 1947-ben írt, kismonográfiányi nagy Sinkó-tanulmányt juttatja eszünkbe, mely a jugoszláv művelődési/művészeti forradalom bizonyos proletkultus tendenciáival — a szocialista forradalmak e *mindenkori* kulturális „gyermekbetegségével” — szállt szembe, folytonosságot teremtve ily módon, a felszabadulás előtti és utáni Sinkó-opus között. Konkrétan: a húszas-harmincas években között, a proletkultus szimplifikációkat rendre elutasító esztétikai cikkei és polémiái, illetve a több kötetnyi esztétikai irodalma között, mely csak az 1948-as nagy szakításunk után bontakozhatott ki igazán, s nem utolsósorban: épp az anti-proletkult jegyében.

9.

A demokratikus művelődés- és művészet-politika lenini gyakorlatának dicsérete ugyancsak régi keletű motívum ebben az öregkori Sinkó-előadásban.

Amikor ugyanis az előadó arra utal például, hogy Lenin már 1917 novemberében, a forradalom legkritikusabb napjaiban intenzíven foglalkozott a kérdéssel, hogyan lehetne az új, óriási többségében a leg-
elemibb kulturális javakból is századokon át kizárt uralkodó osztály, a proletariátus művelődési felemelkedését serkenteni, méghozzá elsősorban azzal a céllal, hogy „*okosan, értelmesen és sikeresen*” vehessen részt a forradalomban, amely óriási írástudatlan tömegekkel kényszerül a legmagasabb kulturális célokat megvalósítani —, amikor Sinkó erre emlé-

keztet előadásában, egyúttal arra is asszociáltat, hogy már a *Kísértet járja be Európát* és az *Egy regény regénye* számtalan epizódja is alaposan kipellengérezte azt a bürokrata manipulációt, amellyel a művelődési/művészeti demokratizmus lenini elvét hosszú évtizedekre „sikerült” — alapjaiból kiforgatni, fejtetőre állítani és durván meghamisítani.

A *Kísértet*... egyik polémiájában olvassuk a kérdésfeltevést: „A kultúra s a szocialista kultúra minden munkásának alapvető problémája, hogy szerves kapcsolatot találjon azokkal, akik az anyagi javakat termelik. Miképp lehet ezt a feladatot megoldani?”

A válasz elsőként az anti-lenini, Októbert csúfoló „megoldást” ecsegteli: „Némelyek azt hiszik, hogy ezt a feladatot úgy kell megoldani, hogy le kell csökkenteni a kultúra színvonalát. Aki ezt a megoldást választják, alábecsülik a népet; régi bálványok helyett újakat tákolnak össze, úgynevezett »pozitív« alakokat nyújtanak, hamis tökéletességet, az ember leegyszerűsített arcúlatát (...) ők az »egyszerűséget« kultiválják, azt az egyszerűséget, amely a gyakorlatban azt jelenti, hogy a művészetet a pillanatnyi, kizárólag pillanatnyi politikai taktika szükségleteinek a szolgálatába kell állítani.”

E sztálini, zsdánovi, zogovíci — az idézett polémia a Jugoszláv Írószövetség II. kongresszusán, 1949-ben hangzott el! — „megoldással” szemben Sinkó már ekkor is a lenini szorgalmazza: „A másik megoldás, hogy tiszteljük a népet, amelynek színe előtt beszélünk, hogy igyekezzünk a kultúra színvonalára emelni a népet, hogy megszabadítsuk minden bálványától, hogy kifejlesszük benne a mindig éber bíráló öntudatot, azt, amely egyedül méltó a szabad szocialista alkotó emberhez. Ez lenini megoldás és csak ez a lenini megoldás. Az írónak és művésznek nem az a feladata, hogy csökkentse a kultúra színvonalát. Igazi »népi« író, igazi »népi« művész abban fogja látni a feladatát, hogy minden erővel felemelje a népet és azt adja neki, ami a legértékesebb: az igazi, nagy emberi kultúrát.” Amikor tehát utolsó Október-emlékezetében Sinkó a művelődési/művészeti demokratizmust méltatja, akkor szintén nem tesz semmi újat, csupán régi meggyőződését hirdeti. Azt, amely egyebek között a mi forradalmunk művelődési „gyermekbetegségét” is orvosló, a „bocskorkultusz”-, az álnépi- és mű-folklor-ellenes jugoszláv kultúrmunkások élvonalába emelte őt. Minden patetika nélkül mondhatjuk: *ilyen* vonatkozásban is Október szellemiségének *gyakorlati* örözi köze...

10.

Az előadásban nem történik rá közvetlen utalás, de egy digresszió erejéig mégiscsak meg kell említeni a lenini művészetpolitika másik, a fentivel kapcsolatos elemének sinkói dicséretét is. A művészet forradalmi

igazmondásának lenini szorgalmazásáról, a demagóg parola-forradalmiság szenvedélyes bírálatairól, Lenin legendárisra vált frázisellenességéről s a forradalmi államhatalom és művészi igazmondás viszonyának lenini értelmezéséről van szó.

Ilyen vonatkozásban Sinkó mindenkori kiindulópontja az volt, hogy, akárcsak Marxnál, Leninnél is „... a szó legfőbb fejadata nevének nevezni a dolgokat”. Politikában, diplomáciában, közírásban, művészetben, mindenütt. A *Kísértet*... egyik tanulmánya például idézi is Október stratégiájának híres, a forradalmi frázisok ellen írt cikkét, miszerint a jelenség lényegét a „felséges jelszavak” képezik, melyek „vonzók, mámorosítók, csak épp alapjuk nincsen”, hisz gyáván megkerülik az objektív valóság elemzését, s ily módon „morzsányi forradalmiság nélkül” valók... Az igazmondás e nemleges lenini meghatározása mellett ugyanennek a könyvnek egy másik írásában a szerző a *Filozófiai füzetek* pozitív igazság-meghatározására is utal, miszerint az igazság nem más, mint a jelenségek, valóságok és egymáshoz való viszonyuk minden oldalának összessége. Ezt vonatkoztatja aztán Sinkó a művészeti igazságra is: „Igaz művészet tehát az, amely magában foglalja a jelenségek minden oldalának összességét, az embert az ő egész összetett voltában, az embert az ő legkülönbözőbb viszonylataiban.”

Pár év múltán, Október és az azt követő, a NEP-korszakkal záruló évek szovjet művészetére emlékezve, az *Egy regény regénye* írója épp azt tarja a forradalom időálló művészeti vívmányának, hogy ez a művészet „intenzíven új, élő, merész, igaz volt, (...) a forradalom problémáinak, a forradalomban élő, a forradalmat átélő embernek a kifejezése”. Ezzel szemben az emlékiraton — akárcsak autentikus forrásán, a moszkvai naplón is annak idején — folyamatos hiányérzetként vonul végig, hogy a NEP-korszak után a szovjet művészetből fokozatosan kirekesztették az ember „intim, ellentmondásos, irracionális, evilági és alvilági, egyszóval: az ember fájdalmas, antibukolkius valóságát”. Vagyis, a dramatikusknál is dramatikusabb sztálini valóság legalább valamelyest teljes, illetve teljességre emlékeztető művészi adekvációját, a „jelenségek minden oldalának összességéből”, a korabeli ember „legkülönbözőbb viszonylataiból” legalább némi lényegest is átmentő művészi igazságot...

Persze, az *Egy regény regénye* Október igazmondó művészeti örökségének a likvidálásáért közel sem csupán az alkotói kockázatot nem vállaló, mindenkor és készségesen meghunyászkodó művész-iparos típusát kárhóztatja; kritikájának legfőbb oálpontja az az állami és pártbürokrácia arbitrage, amely a harmincas években immár nemcsak hogy nem örökös, de valóságos megcsúfolója is Október és Lenin művészetpolitikájának. Annak a politikának, melyet Sinkó a *Kísértet*... lapjain a Majakovszkij-kérdés kapcsán magát „illetéktelennek” nyilvánító Leninre hivatkozva határozott meg, mondván, ez az egyébként rendkívül szenzibilis vezető forradalmár, amikor az *államhatalom* képviselőjeként lép

fel, azért hangsúlyozza teljességgel a művészet területén való „illetéktelenségét”, mert meggyőződése volt, hogy a szocialista államhatalomnak nem szabad és nem lehet rendeleteket adnia a művészeknek... A Jugoszláv Írószövetség II. kongresszusán aztán *ennek* a meggyőződésnek a jegyében polemizál Sinkó a zsdanovizmus honi apostolaival: „A szocialista művészek maguk fogják megteremteni a művészet szocialista »vonalát«. Ha a »vonal« nincs összhangban a mi benső valóságunkkal, ha kívülről van ránk kényszerítve, akkor rombolóan hat a művészi alkotásra, akkor az engedelmesség elvét teszi uralkodóvá a személyes felelősségérzés egyedül emberhez méltó törvénye helyett.” És — tehetnénk hozzá ez alkalomból — az Október anticipálta művészetpolitika immansens „törvénye” helyett is...

11.

Az eddigiek során Október általános kultúrprogramjának s művelődés- és művészetpolitikája néhány főbb vonásának sinkói értelmezéséről és értékeléséről volt szó.

Befejezésül részletesen kellene szólni Október művészeti *megvalósulásának*, s külön *Október és az avantgarde viszonyának* sinkói értelmezéséről is. Kellene s lehetne, de ez egy újabb, terjedelmes glosszát igényelne, ezért hát a szóban forgó, utolsó előadásának csupán egyetlen tételére hívnánk még fel a figyelmet.

Október politikai és társadalmi messianizmusával összefüggésben ez az előadás ugyanis Október művészetének egyik alapvonását is a messianizmusban, illetve chiliazmusban látja. Miközben a századelő, s különösen az első világháború óta kibontakozó európai és orosz avantgarde mozgalmakat Október művészeti anticipációjaként értelmezi, Sinkó — bizonyos szimplán-formalista avantgarde-értelmezésekkel ellentétben — e mozgalmak forradalmi újszerűségét nem a stilsztikájukban keresi első-sorban, hanem radikális világváltoztató szándékukban, Alekszandr Blok-i szóhasználattal: abban az intencióban, hogy „ez a mi mocskos, hazug, szűk, szégyenletes életünk egy igazságos, tiszta, vidám és szép életté alakuljon át...” A sinkói értelmezés szerint tehát a világforgalomként érlelődő Októberrel együtt kibontakozó avantgarde esetében is *előbb* lőn az élet, s csak azután — a stilsztika...

S mint valamennyi eddigi, Októberrel kapcsolatos reflexiója esetében, ezúttal is feltehetnénk a magától adódó kérdést: Kell-e külön nyomatékkal hangsúlyozni, hogy az Októberre emlékező Sinkó Ervin sohasem csupán a néhány évtizedes múltira, hanem mindenkor saját jelenére — a mi jelenünkre — is emlékeztetett?